

УДК 342.9:340.12:347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.26>

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЮ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Костецький С.К.,

аспірант кафедри права та правоохоронної діяльності

Центральноукраїнського державного університету

ім. В. Винниченка

ORCID: 0000-0003-3784-1201

e-mail: kostetskiy.ss@gmail.com

Костецький С.К. Вдосконалення механізму запобігання порушенню принципу законності в адміністративному судочинстві.

У статті досліджується проблема вдосконалення механізмів запобігання порушенню принципу законності в адміністративному судочинстві України. Актуальність теми зумовлена ключовою роллю адміністративних судів у забезпеченні верховенства права, реалізації прав і свобод людини та контролі за діяльністю суб'єктів публічної влади. Практика застосування адміністративного процесуального законодавства свідчить про існування значних труднощів, пов'язаних із порушенням процесуальних прав учасників справи, затягуванням строків розгляду, неналежним забезпеченням принципу змагальності та ефективності доказування. Це створює загрозу зниження рівня довіри громадян до судової влади та зменшує ефективність захисту їхніх законних інтересів.

У роботі здійснено комплексний аналіз сучасного стану адміністративного судочинства в Україні, зокрема з позицій реалізації принципу законності. Автор акцентує увагу на низці проблем: дисбаланс між можливостями органів публічної влади та громадян у доступі до доказової бази, зловживанні процесуальними правами, недостатньому рівні організаційного та матеріально-технічного забезпечення судів. Окремо розглянуто питання впровадження цифрових технологій, зокрема функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка покликана сприяти прозорості та відкритості правосуддя, проте впроваджується нерівномірно, що породжує ризики нерівного доступу до судового захисту.

Звернуто увагу на проблему низького рівня правової культури суспільства та формалізм у сприйнятті судового контролю органами публічної влади. Вказано, що подолання недовіри до правосуддя можливе лише за умови послідовного дотримання конституційних гарантій (ст. 55, 57 Конституції України), положень Кодексу адміністративного судочинства України та міжнародних стандартів захисту прав людини (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

У висновках обґрунтовано необхідність удосконалення механізмів запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві. Серед ключових напрямів визначено: чітке закріплення процесуальних гарантій у законодавстві та встановлення санкцій за їх порушення; оптимізацію навантаження на суддів і підвищення рівня кадрового та технічного забезпечення; реальне впровадження цифрових технологій; зміцнення механізмів виконання судових рішень; системну роботу з підвищення правової культури громадян і представників влади.

Ключові слова: адміністративне судочинство; принцип законності; верховенство права; процесуальні гарантії; права людини; докази та доказування; цифровізація правосуддя; правова культура; ефективність судового захисту; виконання судових рішень.

Kostetsky S.K. Improving the mechanism for preventing violations of the principle of legality in administrative proceedings.

The article is devoted to the study of the problem of improving the mechanisms for preventing violations of legality in administrative proceedings in Ukraine. The relevance of the topic is due to the key role of administrative courts in ensuring the rule of law, the implementation of human rights and freedoms and control over the activities of public authorities. The practice of applying administrative procedural legislation indicates the existence of significant difficulties associated with the violation of procedural rights of participants in the case, the extension of the terms of consideration, the improper provision of the principle of adversarial proceedings and the effectiveness of evidence. This creates a threat of a decrease in the level of trust of citizens in the judiciary and reduces the effectiveness of the protection of their legitimate interests.

The work provides a comprehensive analysis of the current state of administrative justice in Ukraine, in particular from the perspective of implementing the principle of legality. The author focuses on

a number of problems: the imbalance between the capabilities of public authorities and citizens in accessing the evidence base, abuse of procedural rights, and the insufficient level of organizational and material and technical support of courts. The issue of the introduction of digital technologies, in particular the functioning of the Unified Judicial Information and Telecommunications System, which is designed to promote transparency and openness of justice, but is being implemented unevenly, which creates risks of unequal access to judicial protection, is separately considered.

Attention is drawn to the problem of the low level of legal culture of society and formalism in the perception of judicial control by public authorities. It is indicated that overcoming distrust in justice is possible only under the condition of consistent observance of constitutional guarantees (Articles 55, 57 of the Constitution of Ukraine), the provisions of the Code of Administrative Procedure of Ukraine and international standards for the protection of human rights (Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms).

The conclusions substantiate the need to improve mechanisms for preventing violations of legality in administrative proceedings. Among the key areas identified are: clear consolidation of procedural guarantees in legislation and the establishment of sanctions for their violation; optimization of the workload on judges and increasing the level of personnel and technical support; real implementation of digital technologies; strengthening mechanisms for the implementation of court decisions; systematic work to improve the legal culture of citizens and government officials.

Key words: administrative proceedings; principle of legality; rule of law; procedural guarantees; human rights; evidence and substantiation; digitalization of justice; legal culture; effectiveness of judicial protection; implementation of court decisions.

Постановка проблеми. Адміністративне судочинство є ключовим інструментом забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина, а також ефективного функціонування публічної адміністрації. Його особливість полягає у вирішенні спорів між приватними особами та суб'єктами владних повноважень, що зумовлює підвищені вимоги до дотримання принципу законності та гарантування справедливого судового розгляду. Однак практика застосування адміністративного процесуального законодавства свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних із порушенням процесуальних прав учасників справи, неналежним використанням доказової бази, затягуванням строків розгляду, недостатньою ефективністю механізмів судового контролю за діяльністю органів публічної влади.

Наявні механізми запобігання порушенням законності мають переважно декларативний характер і не завжди здатні забезпечити реальну гарантію дотримання процесуальних стандартів. Сучасні виклики, зокрема судова реформа, цифровізація правосуддя та зростання кількості адміністративних спорів, вимагають перегляду та вдосконалення існуючих підходів. Це стосується як нормативно-правового регулювання, так і організаційно-процесуальних засад діяльності адміністративних судів.

Таким чином, вдосконалення механізму запобігання порушенням законності в адміністративному судочинстві є актуальним завданням, від вирішення якого залежить рівень довіри громадян до судової влади, ефективність захисту їхніх прав і законних інтересів, а також зміцнення принципу верховенства права в Україні.

Мета статті полягає у комплексному аналізі сучасного стану реалізації принципу законності в адміністративному судочинстві України та виробленні науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення механізмів запобігання його порушенню.

Стан опрацювання проблематики. Питання забезпечення законності в адміністративному судочинстві є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Значний внесок у розвиток теоретичних основ адміністративного процесу зробили О.Ф. Андрійко, В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, О.М. Бандурка, І.С. Гриценко, Р.А. Калюжний, А.М. Колодій, О. Кузьменко, Н.В. Максименко, С. Стеценко, В.І. Теремецький, Н.М. Хоменко. Їхні праці зосереджені на визначенні місця адміністративної юстиції у системі публічної влади, окресленні засад адміністративного процесу та гарантій захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу. Законність у системі адміністративного судочинства України виступає не лише формальним принципом, а й базовою умовою ефективного функціонування всієї судової влади. Її сутність полягає у тому, що будь-яке рішення, дія чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень повинні відповідати вимогам Конституції та законів України. Адміністративні суди покликані гарантувати дотримання цієї засади, забезпечуючи баланс між інтересами держави та правами громадян. Саме ефективність діяльності адміністративних судів при запобіганні та вирішенні конфліктів між особою та державою є важливою запорукою гармонійності відносин в цілому у суспільстві, довіри до держави та її інститутів, а також поступального розвитку кожної особи як

частинки суспільства та запобігання появі внутрішніх і зовнішніх загроз для такого суспільства [1]. Водночас сучасна правозастосовна практика свідчить про наявність значних труднощів у реалізації цього принципу. Норми законодавства нерідко залишають простір для довільного тлумачення, судова система стикається з браком ресурсів для належного забезпечення процесуальних гарантій, а рівень правової культури учасників процесу, включно з представниками органів публічної адміністрації, не завжди відповідає потребам демократичного суспільства.

Особливо гострою є проблема процесуальних гарантій сторін. У практиці трапляються випадки неналежного повідомлення учасників процесу про дату та час судового засідання, необґрунтованого затягування строків розгляду справ або недопущення певних доказів. Можна зазначити, що неналежне повідомлення особи може призвести не тільки до порушення її права на справедливий суд, а й до чималих збитків для держави. ЄСПЛ виходить з того, що громадяни мають право отримувати належне повідомлення про судові рішення, особливо у випадках, коли апеляційну скаргу може бути подано в чітко встановлений строк [2].

Принцип змагальності нерідко реалізується неповною мірою, що проявляється у нерівному доступі до доказової бази. Інститут доказів та процес їх встановлення є необхідною складовою будь-якої системи процесуального права, оскільки він регулює суспільні відносини, пов'язані з встановленням наявності або відсутності фактів, які мають значення для вирішення справи. Цей інститут забезпечує послідовність етапів доказової діяльності та відповідність процесуальним вимогам, встановленим у законі, щодо форми доказів [3, с. 381]. Органи публічної влади мають ширший доступ до офіційної документації, ніж громадяни, які звертаються з позовами, а отже фактично володіють процесуальною перевагою. Законодавство покладає обов'язок доведення правомірності рішень на суб'єкта владних повноважень, проте на практиці цей принцип або ігнорується, або виконується формально.

Доказування в адміністративному судочинстві залишається однією з найскладніших сфер. Загалом процес дослідження доказів має здійснюватися адміністративними судами у судовому засіданні у відповідності до положень, закріплених у ст.ст. 210–224 КАСУ. Так, суд має заслухати вступне слово учасників справи та з'ясувати обставини, на які вони посилаються як на підстави своїх вимог або заперечень, та дослідити докази, якими вони обґрунтовуються, в порядку, визначеному в підготовчому засіданні у справі. Суд під час розгляду справи по суті, із врахуванням змісту обставин справи, спірних правовідносин та зібраних у справі доказів, може змінити порядок дослідження доказів та з'ясування обставин справи, про що зазначається у протоколі судового засідання. Сам процес дослідження доказів полягає у тому, що суд під час розгляду справи має безпосередньо дослідити наявні докази, тобто особисто ознайомитися з показаннями свідків, з електронними та письмовими доказами, оглянути речові докази та висновки експертів. Крім того, учасники справи можуть давати власні пояснення з приводу речових, електронних та письмових доказів або протоколів їх огляду, та ставити питання експертам. Варто зауважити, що згідно ч. 2 ст. 211 КАСУ, докази, які не були предметом дослідження в судовому засіданні, не можуть бути покладені судом в основу ухваленого судового рішення [4]. Хоча Кодекс адміністративного судочинства України прямо вимагає від відповідача доводити законність своїх рішень чи дій, фактично позивач змушений самостійно збирати та надавати матеріали, які підтверджують неправомірність дій влади. Це значно ускладнює реалізацію права на судовий захист. Органи публічної влади, у свою чергу, нерідко зловживають процесуальними правами, подаючи численні клопотання, відмовляючи у наданні документів або надаючи їх частково. Відсутність дієвих санкцій за таку поведінку лише стимулює подальші зловживання.

Організаційні проблеми судової системи також негативно впливають на рівень законності. Судді адміністративних судів працюють у надмірно перевантажених умовах, що унеможливорює ретельний розгляд кожної справи. Військові події та реформи судової влади супроводжуються постійними структурними змінами, скороченням кадрів, нестачею ресурсів. Технічне забезпечення судів у багатьох регіонах залишається на низькому рівні, що суттєво уповільнює впровадження електронного судочинства. Як наслідок, виникають проблеми з дотриманням розумних строків розгляду справ, що напряду підриває принцип законності.

Цифровізація потенційно може стати потужним інструментом запобігання порушенням. Використання електронного документообігу, відеоконференцій, електронних кабінетів учасників процесу сприяє прозорості та відкритості судочинства. Сучасний стан адміністративного судочинства України характеризується активним впровадженням інформаційних технологій, спрямованих на підвищення ефективності, прозорості та доступності правосуддя. До них належать різноманітні інформаційні системи та платформи, що забезпечують автоматизацію процесів, електронний документообіг та комунікацію між учасниками судового процесу. Однією з ключових систем є Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС), яка інтегрує різні підсистеми для забез-

печення комплексного функціонування судової влади. Основними компонентами ЄСІТС є [4]: – електронний кабінет - персональний простір користувача, що надає доступ до інформації про судові справи, можливість подання процесуальних документів та отримання судових рішень в електронній формі; – електронний суд - платформа, яка забезпечує обмін процесуальними документами між судом та учасниками процесу в електронному вигляді, що сприяє оперативності та зручності судочинства; – підсистема відеоконференцв'язку - інструмент для проведення судових засідань у режимі відеоконференції, що особливо актуально в умовах воєнного стану та пандемії. Впровадження цих підсистем розпочалося 5 жовтня 2021 року, що стало важливим кроком у цифровізації судової системи України [5]. Однак на практиці цифрова трансформація відбувається нерівномірно: у частини судів відсутнє належне обладнання, не всі громадяни володіють необхідними навичками користування сервісами. Це породжує ризик нерівного доступу до правосуддя, адже одні учасники мають можливість користуватися електронними інструментами, а інші – змушені діяти виключно традиційними способами.

Взаємодія адміністративних судів із органами публічної влади також має свої проблемні аспекти. Часто така взаємодія зводиться до формального листування або навіть протидії, коли суб'єкти владних повноважень сприймають судовий контроль як загрозу своїй діяльності. Це проявляється у свідомому затягуванні виконання судових рішень або ухилянні від нього. Відсутність єдиної бази судових прецедентів та різне тлумачення норм у судах призводять до правової невизначеності, а постійні зміни у законодавстві ще більше ускладнюють завдання судів.

Не менш важливим чинником є рівень правової культури суспільства, який безпосередньо впливає на ефективність судового захисту прав і свобод людини та громадянина. Згідно зі статтею 57 Конституції України, кожному гарантується право знати свої права та обов'язки, а закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення [6]. Проте на практиці значна частина громадян не володіє достатніми правовими знаннями, щоб ефективно реалізовувати і захищати свої права у судовому порядку.

Крім того, стаття 55 Конституції України гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та їх посадових осіб. Водночас представники органів публічної адміністрації нерідко сприймають суд не як незалежний орган контролю за дотриманням законності, а як формальну перешкоду у здійсненні їхньої діяльності. Це суперечить як конституційним засадам верховенства права (ст. 8 Конституції України) [6], так і положенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд [7].

У результаті формується атмосфера недовіри до правосуддя, що підкріплюється як низьким рівнем правової культури населення, так і певним формалізмом у діях державних органів. Це безпосередньо впливає на ефективність судового захисту, адже громадяни часто не користуються наданими їм законними механізмами, а органи влади не завжди визнають суд як реальний інструмент забезпечення законності та справедливості.

Висновки. Удосконалення механізму запобігання порушенню законності в адміністративному судочинстві потребує зосередження на кількох взаємопов'язаних напрямках. По-перше, слід удосконалити законодавче регулювання, чітко закріпивши процесуальні гарантії та передбачивши санкції за зловживання процесуальними правами. По-друге, необхідно покращити організаційне забезпечення роботи судів, збалансувати навантаження на суддів, підвищити рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення. По-третє, варто забезпечити реальне, а не декларативне впровадження цифрових технологій, що дозволить мінімізувати людський фактор та зменшити простір для маніпуляцій. По-четверте, важливо зміцнити механізми виконання судових рішень органами публічної влади, що стане вагомим кроком у підвищенні авторитету адміністративного судочинства. Нарешті, необхідно системно працювати над підвищенням рівня правової свідомості громадян та представників органів влади, поширювати практику правових консультацій та освітніх програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адміністративний суд: конституційний статус, завдання та місце в системі судоустрою України. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/141/administratyvnyi-sud-konstytutsiinyi-status-zavdannia-ta-mistse-v-systemi-sudoustroi-ukrainy>.
2. Верховний Суд: коли повідомлення вважається належним? URL: <http://legalclinic.nlu.edu.ua/2021/05/26/verhovnyj-sud-koly-povidomlennya-vvazhayetsya-nalezhnym>.
3. Малець М.Р., Матвієнко Я.В. Актуальні питання доказів та доказування в адміністративному судочинстві на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 381–384.

4. Вища рада правосуддя України. (2021). Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (Рішення № 1845/0/15-21 від 17 серпня 2021 р.). <https://zakon.rada.gov.ua/go/1845/0/15-21>.
5. Дзіковський М.Р. Використання інформаційних технологій в адміністративному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Випуск 86: частина 3. С. 285–291.
6. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950 / Рада Європи. Урядовий кур'єр. 2010. 17 листоп. № 215.